

КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРПОРАТИВНИМ КОНФЛІКТАМ

CORPORATE CONTRACT AS A LEGAL REMEDY FOR PREVENTING CORPORATE CONFLICTS

Дорошенко Л.М., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри економічного права та економічного судочинства

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей корпоративного договору як правового засобу запобігання корпоративним конфліктам. Встановлено, що корпоративний договір виконує ряд функцій в корпоративному праві, однією із важливіших є запобігання корпоративним конфліктам. Корпоративний договір є правовим засобом запобігання корпоративним конфліктам, будучи локальним регулятором корпоративних відносин. Уточнено поняття «корпоративний конфлікт», під яким доцільно розуміти розбіжності, протилежність інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин, відмінну позицію хоча б одного з суб'єктів корпоративних правовідносин від позицій інших суб'єктів, у зв'язку з чим для учасника (учасників) товариства або товариства в цілому можуть настати негативні наслідки організаційного чи майнового характеру.

Доведено, що правові механізми запобігання корпоративним конфліктам можуть бути встановлені на законодавчому рівні; на рівні статуту як установчого документу; на рівні внутрішньокорпоративних актів; на рівні корпоративного договору чи інших договорів між засновниками товариства, учасниками (акціонерами) товариства. Цінність корпоративного договору як локального регулятора корпоративних відносин полягатиме в тому, щоб його зміст складала такі умови майнового, організаційно-управлінського характеру, які б запобігли корпоративним конфліктам, при цьому вони не повинні суперечити положенням корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів. До умов корпоративного договору, спрямованих на запобігання корпоративним конфліктам, можна віднести умови про те: що не застосовується переважне право учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі; що положення корпоративного договору є обов'язковими для спадкоємців учасника-сторони корпоративного договору та визначити їх обов'язки щодо відчуження частки в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною ціною іншим учасникам товариства тощо.

Ключові слова: корпоративні правовідносини, господарські договори, корпоративний договір, корпоративний конфлікт, запобігання конфліктам, правовий засіб, локальний регулятор корпоративних відносин.

The article is focused on clarifying specific features of a corporate contract as a legal remedy for preventing corporate conflicts. It has been established that a corporate contract performs a number of functions within corporate law, where one of the most important is the prevention of corporate conflicts. A corporate contract is a legal remedy for preventing corporate conflicts being a local regulator of corporate relations. The concept of "corporate conflict" has been clarified, which should be understood as disagreements, opposite interests of the entities of corporate legal relations, a different point of view of at least one of the entities of corporate legal relations from the positions of other entities resulting to possible negative consequences of an organizational or property nature for the company's member (members) or the company in the whole.

It has been proved that legal mechanisms for preventing corporate conflicts can be established at the legislative level; at the level of the charter as a constituent document; at the level of internal corporate acts; at the level of a corporate contract or other agreements between the founders of the company, members (shareholders) of the company. The value of a corporate contract as a local regulator of corporate relations will be that its content consists of such conditions of property, organizational and managerial nature that would prevent corporate conflicts. At the same time they should not contradict the provisions of corporate legislation, the charter and internal corporate acts. The conditions of a corporate contract aimed at preventing corporate conflicts may include the conditions that: the priority right of a company member to purchase a share (part of a share) of another company member that is sold to a third party is not applied; the provisions of a corporate contract are binding on the lawful heirs of the member-party of a corporate contract and to determine their obligations regarding the alienation of a share in the charter capital of a company at the predetermined price to other members of a company, etc.

Key words: corporate legal relations, commercial contracts, corporate contract, corporate conflict, prevention of conflicts, legal remedy, local regulator of corporate relations.

Сфера корпоративних правовідносин характеризується підвищеним рівнем конфліктності між учасниками корпоративних відносин у порівнянні з іншими видами правовідносин, що обумовлено як наявністю довірчих відносин між учасниками корпоративних відносин і, відповідно, втратою такої довіри, так і наявністю у кожного з учасників власного майнового інтересу, який досить часто може не співпадати з інтересом корпорації або суперечити інтересу один одного.

О. М. Вінник зазначає, що «рушійною силою корпоративних відносин є корпоративні інтереси – загальнокорпоративні, носієм яких є сама господарська організація/товариство, й індивідуально-корпоративні, що притаманні учасникам такої організації; для успішного функціонування останньої ці дві категорії інтересів мають збігатися або мирно «уживатися»; в іншому разі – виникає конфлікт інтересів, який негативно може позначитися на самих корпоративних відносинах та їх суб'єктах» [1, с. 34]. З цим поглядом О. М. Вінник важко не погодитися, достатньо пригадати гучні конфлікти інтересів, наприклад, в Модному домі Gucci чи інших корпораціях.

Значна кількість корпоративних спорів, що стає предметом судового розгляду, також підтверджує положення про конфліктність у сфері корпоративних правовідносин. Натомість, щоб не доводити корпоративні спори до їх вирішення судом, міжнародним комерційним арбітражем доцільно розробити такі правові механізми, які б запобігли виникненню та розвитку корпоративних конфліктів.

Фахівці в сфері корпоративного права наголошують на тому, що «прислуховуючись до актуальних питань бізнесу, держава поступово надає змогу учасникам (акціонерам) створювати і удосконалювати методи та способи як управління їх господарськими товариствами, так і покращення відносин між ними. Чинне нормативно-правове регулювання дозволяє чітко розмежовувати межі «політичних» та «юридичних» питань, самостійно створювати інструменти стримувань та протипаг, адаптовані саме до конкретних ситуацій та особливостей корпоративних відносин. За ідеальним сценарієм врегулювання корпоративного спору має відбуватися до його виникнення... Встановлюючи особливий порядок для реалізації учасниками своїх прав, вважаємо, що саме корпоративні договори

покликані передбачати варіанти виникнення корпоративних конфліктів та алгоритми дій у процедурі їх врегулювання» [2].

Отже, до правових засобів запобігання корпоративним конфліктам можна віднести корпоративний договір: договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації. Таке визначення корпоративного договору передбачено ч. 1 ст. 7 Закону України від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [3]. Аналогічне визначення корпоративного договору містить ч. 1 ст. 29 Закону України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX «Про акціонерні товариства», який набере чинності з 01 січня 2023 р. (далі – Закону України «Про акціонерні товариства») [4].

Корпоративні договори вже були предметом наукового дослідження вчених [5; 6; 7], проте в більшості своїй ці дослідження стосувалися сутності, правової природи корпоративних договорів, особливостей їх укладення, виконання, припинення. Дослідження корпоративного договору в контексті запобігання корпоративним конфліктам здійснювалося фрагментарно з метою звернення уваги правничої спільноти на позитивні аспекти корпоративного договору та його ризику.

Метою цієї статті є розгляд корпоративного договору як правового засобу запобігання корпоративним конфліктам та розробка рекомендацій теоретичного та практичного характеру щодо укладення корпоративного договору.

О. А. Беляневич, досліджуючи господарське договірне право, розглядає договір як різновид правових засобів – особливих юридичних утворень, які призначені для організації та регулювання відповідних суспільних відносин, розраховані на багаторазове використання, види та порядок застосування яких передбачені законодавством [8, с. 34].

В юридичній літературі правові засоби визначають як такі елементи правової дійсності, які виступають як явища-регулятори і в системній взаємодії та у взаємозв'язку з іншими елементами системи соціального регулювання функціонують із метою виконання мети і завдань, що стоять на певному етапі розвитку суспільства і держави [9, с. 16]. М. М. Сібілов визначає суттєві ознаки правових засобів. На його думку, по-перше, вони мають правову природу, оскільки базуються на праві та, за загальним правилом, знаходять закріплення в законодавстві. По-друге, за своїм змістом правові засоби є складними явищами, оскільки, з одного боку, з урахуванням їх субстанціональних характеристик вони виступають як відповідні інструменти, а з другого – одночасно охоплюють і певні діяння суб'єктів, спрямовані на активне використання ними зазначених інструментів з метою досягнення відповідних цілей. По-третє, правові засоби в обох своїх складових (інструментальній та дійовій) не становлять якихось особливих явищ правової дійсності, невідомих та принципово відмінних від тих, які є вже зафіксованими в існуючому понятійному апараті (норми та принципи права, правозастосувальні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, акти реалізації прав та обов'язків тощо). По-четверте, правові засоби втілюють регулятивну силу права, забезпечують зв'язок ідеального (ціль) і реального (результат) та перехід належного (ціль) у суще (результат) [10, с. 403-404].

У цьому контексті до правових засобів доцільно відносити й корпоративний договір, який у взаємозв'язку з нормативно-правовими актами як основними джерелами права в Україні, статутом як установчим документом товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ) чи акціонерного товариства є локальним регулятором корпоративних відносин, переслідуючи мету запобігання корпоративним конфліктам та їх вирішенню.

О. А. Беляневич вказує, що право повинно слугувати як попередженню конфлікту, так і його замиренню, хоча «приведення інтересів сторін до спільного знаменника», тобто до створення правового компромісу лише до певної міри може бути забезпечене юридичними засобами [8, с. 348]. Вчена наголошує на тому, що визначення договору як правового засобу дає можливість комплексно підходити до галузевих проблем правового регулювання договорів крізь призму взаємопов'язаності усіх правових засобів, які мають використовуватися для досягнення певної мети – не лише усвідомленої законодавцем, але й, в ідеалі, і чітко сформульованої в нормативно-правовому акті (зокрема, забезпечення публічних інтересів в господарсько-договірних відносинах та максимально можливого збалансування їх із законними інтересами суб'єктів господарювання, які перебувають в рухливій, діалектичній єдності та суперечливості) [8, с. 36].

Дійсно, корпоративний договір як господарський договір надає можливість не тільки визначити права та обов'язки сторін цього договору (учасників товариства/акціонерів, товариства, третіх осіб), а й використати усі правові засоби господарського права для забезпечення його виконання та встановлення відповідальності за його невиконання чи неналежне виконання. При цьому зміст корпоративного договору має бути спрямований на запобігання корпоративним конфліктам.

Сучасний тлумачний словник української мови визначає конфлікт (лат. *conflictus*) як зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка [11, с. 352].

Існують визначення конфлікту та конфлікту інтересів у нормативно-правових актах та юридичній літературі.

Конфлікт/спір – розбіжності, протилежність інтересів сторін, відмінна позиція двох або більше суб'єктів правовідносин, у зв'язку з якими одній зі сторін чи обом сторонам може бути завдано моральної та/або матеріальної шкоди (абз. 4 п. 4 розд. I Наказу Міністерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 р. № 892 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)») [12].

В абз. 3 ч. 2 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначається, що в цьому Законі термін «конфлікт інтересів» вживається у значенні, наведеному у Законі України «Про банки і банківську діяльність», в статті 2 якого конфлікт інтересів визначається як наявні та потенційні суперечності між особистими інтересами і посадовими чи професійними обов'язками особи, що можуть вплинути на добросовісне виконання нею своїх повноважень, об'єктивність та неупередженість прийняття рішень [13].

На думку Ю. М. Жорнокуя, корпоративний конфлікт як юридичну перешкоду у здійсненні корпоративних прав слід вважати юридичним станом, в якому перебувають учасники різних корпоративних правовідносин, під час якого унеможливується чи ставиться під загрозу здійснення цих прав, або є об'єктивні причини вважати цей наслідок реальним породженням певних дій з боку різних осіб. Такий юридичний стан, по-перше, створює інші, відмінні від регулятивних корпоративних, правовідносини; по-друге, є тимчасовим, що припиняється при реалізації тих прав, яких набуває акціонер у цих інших правовідносинах [14, с. 13].

Варто погодитися з Ю. М. Жорнокуєм, що корпоративний конфлікт є юридичним станом, тобто триваючим у часі юридичним фактом, з точки зору класифікації юридичних фактів. З точки зору своєї сутності, корпоративний конфлікт є розбіжностями, протилежністю інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин, відмінною позицією хоча б одного з суб'єктів корпоративних правовідносин від позицій інших суб'єктів, у зв'язку з чим для учасника (учасників) товариства або товариства в цілому

можуть настати негативні наслідки організаційного чи майнового характеру.

Розглядаючи архітектоніку корпоративного права і здійснюючи огляд корпоративного законодавства України, І. В. Спасибо-Фатєєва ставить питання щодо того, «наскільки детальним має бути регулювання корпоративних прав у законі, тобто чи варто йти шляхом прийняття законів-інструкцій, чи на рівні закону передбачати лише основні правові механізми, що покликані встановити принципово важливі засади регулювання корпоративних прав із тим, щоб детальне їх регулювання з допустимим ступенем варіативності надавалося б на рівні м'якого права, статутів, внутрішньокорпоративних актів та судової практики [15, с. 12]. Специфіка корпоративних відносин обумовлює й специфіку врегулювання корпоративних прав та обов'язків їх учасників та збільшення частки внутрішньокорпоративного регулювання або договірної регулювання відносин щодо виникнення, припинення, здійснення корпоративних прав.

Вбачається, що правові механізми запобігання корпоративним конфліктам можуть бути встановлені на таких рівнях: 1) на законодавчому рівні; 2) на рівні статуту як установчого документу; 3) на рівні внутрішньокорпоративних актів; 4) на рівні корпоративного договору чи інших договорів між засновниками товариства, учасниками (акціонерами) товариства.

Проаналізуємо деякі з правових механізмів запобігання корпоративним конфліктам, встановлених на законодавчому рівні. Наприклад, ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено загальну компетенцію зборів учасників, а в ч. 3 ст. 30 цього ж Закону зазначено, що питання, передбачені частиною другою цієї статті, та інші питання, віднесені законом до компетенції вищого органу товариства, не можуть бути віднесені до компетенції інших органів товариства, якщо інше не випливає з цього Закону [3]. Отже, законодавець чітко розмежував компетенцію органів ТОВ та ТДВ з метою запобігання корпоративним конфліктам з приводу повноважень органів товариства.

Згідно з абз. 2, 3 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів власникам акцій одного типу та класу має здійснюватися пропорційно до кількості належних їм цінних паперів. Умови виплати дивідендів, зокрема щодо строків, способу та суми дивідендів, мають бути однаковими для всіх власників акцій одного типу та класу. Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами [4]. Зазначені нормативні положення також спрямовані на усунення корпоративних конфліктів щодо виплати дивідендів власникам акцій.

Правові механізми запобігання корпоративним конфліктам також визначаються статутом. Наприклад, у статуті товариства можна передбачити положення, за якими можна віднести до значних правочинів додатково ще й інші правочини, крім тих, що визначені законом, наприклад, правочини щодо купівлі-продажу транспортних засобів або нерухомого майна тощо. Запровадження таких положень є запобіжником виникнення корпоративних конфліктів щодо надання згоди уповноваженими органами товариства на їх вчинення.

Абзац 2 ч. 4 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає, що порядок виплати дивідендів може визначатися положенням про виплату дивідендів [4]. Положення про загальні збори товариства, положення про раду директорів, положення про філії (представництва) товариства та інші внутрішньокорпоративні акти можуть містити й інші запобіжники корпоративним конфліктам.

Ю. М. Жорнокуй зазначає, що слід виокремити такі напрями вирішення корпоративних конфліктів (зокрема конфліктів інтересів) — публічно-правовий та приватноправовий. Особливістю першого напрямку є вирішення конфліктів одностороннім владним волевиявленням орга-

нів державної публічної влади (наприклад, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку або Анти-монопольного комітету України). Водночас для другого характерною є наявність можливості досягнення компромісу між учасниками конфліктної ситуації (домовленості сторін) [16, с. 191]. Вбачається, що досягнення компромісу між суб'єктами корпоративних правовідносин має передувати виникненню корпоративного конфлікту, в такому разі діяльність товариства буде спрямована на досягнення статутних цілей товариства.

Зазвичай корпоративні конфлікти виникають з таких питань, як: управління товариством, відчуження учасником частки у статутному капіталі товариства або акцій акціонером, блокування діяльності товариства різними способами тощо. Визначення в корпоративному договорі певних запобіжників сприятиме запобіганню корпоративним конфліктам. Отже, важливим питанням, перш за все, для учасників товариства є визначення змісту корпоративного договору, при цьому важливим є те, щоб умови корпоративного договору не суперечили положенням законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів.

М. О. Ніколенко зазначає, що умови корпоративного договору можна систематизувати таким чином: (а) умови, що впливають із організаційної складової корпоративних прав; (б) умови, що впливають із майнової складової корпоративних прав; (в) умови, що передбачають механізми вирішення конфліктних ситуацій; (г) умови «техніко-юридичного» характеру [5, с. 145]. Дійсно, визначення умов, що передбачають механізми вирішення конфліктних ситуацій, є необхідним, оскільки вони нададуть можливість не довести корпоративний конфлікт до ситуації «deadlock», проте ці умови будуть застосовані, якщо «не спрацюють» інші умови корпоративного договору, спрогнозовані під час його укладення і спрямовані на запобігання корпоративним конфліктам.

Н. В. Щербаківа наголошує на тому, що зміст корпоративного договору можуть становити дві групи умов: (а) умови майнового характеру з приводу здійснення права на купівлю частки у статутному капіталі господарського товариства (у тому числі, обов'язок утриматися від здійснення переважного права); здійснення права на продаж частки у статутному капіталі господарського товариства (у тому числі, обов'язок продажу частки за заздалегідь визначеною ціною); (б) умови організаційно-управлінського характеру з приводу здійснення права на участь в управлінні господарським товариством (у тому числі, обов'язок сторін голосувати у певний спосіб на загальних зборах учасників, узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством); здійснення прав, пов'язаних із припиненням господарського товариства, або виділом із нього нової юридичної особи (у тому числі, право на участь у розподілі активів товариства у разі його ліквідації) [17, с. 126].

Отже, цінність корпоративного договору як локального регулятора корпоративних відносин полягатиме в тому, щоб його зміст склали такі умови майнового, організаційно-управлінського характеру, які б запобігли корпоративним конфліктам, при цьому вони не повинні суперечити положенням корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів. Наприклад, в корпоративному договорі можна передбачити, зокрема, умови про те: що не застосовується переважне право учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі; що положення корпоративного договору є обов'язковими для спадкоємців учасника-сторони корпоративного договору та визначити їх обов'язки щодо відчуження частки в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною ціною іншим учасником товариства; що оцінка вартості частки в статутному капіталі товариства буде здійснюватися за участі конкретизова-

них оцінювачів; що учасник товариства-сторона корпоративного договору буде надавати кредиторам кожного місяця письмовий звіт про цільове використання грошових коштів тощо.

Таким чином, підсумовуючи, можна зазначити, що корпоративний договір виконує ряд функцій в корпоративному праві, однією із важливіших є запобігання корпоративним конфліктам, причому корпоративний договір є правовим засобом запобігання корпоративним конфліктам, будучи локальним регулятором корпоративних відносин. Уточнено поняття «корпоративний конфлікт», під яким доцільно розуміти розбіжності, протилежність інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин, відмінну позицію хоча б одного з суб'єктів корпоративних правовідносин від позицій інших суб'єктів, у зв'язку

з чим для учасника (учасників) товариства або товариства в цілому можуть настати негативні наслідки організаційного чи майнового характеру. Доведено, що правові механізми запобігання корпоративним конфліктам можуть бути встановлені на законодавчому рівні; на рівні статуту як установчого документу; на рівні внутрішньокорпоративних актів; на рівні корпоративного договору чи інших договорів між засновниками товариства, учасниками (акціонерами) товариства.

Подальше дослідження корпоративного договору як правового засобу запобігання корпоративним конфліктам сприятиме удосконаленню норм корпоративного права, формуванню привабливого інвестиційного клімату в Україні, забезпеченню здійснення корпоративних прав суб'єктів корпоративних правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінник О. М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин : монографія. К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. 166 с.
2. Коверко В. Превентивні заходи врегулювання корпоративних спорів та профілактика їх виникнення. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/preventywni-zahody-vregulyuvannya-korporatyvnyh-sporiv-ta-profilaktyka-yih-vyuknennya/> (дата звернення: 20.10.2022).
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.
4. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
5. Ніколенко М. О. Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України. Харків, 2021. 212 с.
6. Резнікова В., Дорошенко Л. Корпоративний договір як ефективний правовий засіб у механізмі корпоративного управління, його сутність і правова природа. *Право України*. 2022. № 4. С. 13–28.
7. Сигидин М. М. Корпоративний договір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 236 с.
8. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
9. Вакарюк Л. В. Правові засоби як складова частина правового режиму з позицій інструментальної теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Вип. 48. Том 1. С. 15–18.
10. Сібільов М. М. До питання про правові засоби сфери приватного права. *Актуальні проблеми приватного права України* : збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 395–409.
11. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Х. : ВД «ШКОЛА», 2008. 832 с.
12. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : наказ Міністерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (дата звернення: 22.10.2022).
13. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
14. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 44 с.
15. Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.
16. Жорнокуй Ю. М. Шляхи вирішення конфліктних ситуацій (корпоративних конфліктів) в акціонерних товариствах. *Право України*. 2009. № 10. С. 190–198.
17. Щербаківа Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. № 8. С. 123–132. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/LS/article/download/301/325> (дата звернення: 25.10.2022).